

Filigranski pločnici

- povodom izložbe *Živjela Bjelorusija!* -

I

Markantne ožiljke na urbanom tkivu Berlin vida eklektičnim novogradnjama. Kontinuitet bi se ovdje mogao samo simulirati, a kako više ne postoji ni beskonačna vjera u neodređenu budućnost koja će sve iskupiti, ostaju urbanistički kompromisi. Gradski je Dvorac, stoljećima glavno sjelo Hohenzollerna, na čijem je upražnjenom mjestu sedamdesetih podignuta modernistička Palača Republike, tako napokon reinkarniran u obliku [Humboldt Foruma](#). Na drugom kraju središnje osi povijesne jezgre (koja već i u nazivu Mitte sugerira svoju prostornu i simboličku ulogu), avenija Pod Lipama rastvara se u danas jednako eklektičan Pariški trg. Zgrade koje su prije Rata sa južne i sjeverne strane formirale trg do devedesetih nisu ponovo podizane, a trijumfalna su vrata s kvadrigom, pred zidom koji je dijelio grad i svijet, zacjelo djelovala upravo groteskno. Kada je početkom srpnja 2008. godine, nakon francuskog na predratnoj lokaciji svečano otvoreno i američko veleposlanstvo kao posljednje staro zdanje u novom ruhu na oživjelom trgu, domaćin je [zaključio](#) da se tim činom 'zatvara krug'.

Kakogod ga opisali, unutar tog kruga ne uspijevamo zamisliti [Institut Pilecki](#), kao ni njegovu berlinsku podružnicu na Pariškom trgu, otvorenu 2019. godine. Upravo zbog toga je po [Witoldu Pileckom](#) i nazvana institucija koja će poljsko iskustvo doba ekstrema kroz arhivske, istraživačke, izložbene i druge programe predstavljati svijetu. Plakati po stanicama podzemne željeznice, podilazeći očekivanjima publike u društvu spektakla i gradu grijeha, njemu posvećenu izložbu reklamiraju kao ultimativnu atrakciju: [der Freiwillige/the Volunteer](#), odnosno čovjek koji je dobrovoljno otišao u Auschwitz. Skrupulozniji među povjesničarima u međuvremenu [upozoravaju](#) kako je Pileckijevu legendu, nakon bijega iz Auschwitza upotpunjenu sudjelovanjem u Varšavskom ustanku i poslijeratnom likvidacijom, moguće i potrebno svesti na ljudsku mjeru (svakako nijansiranije od naziva to čini i postav izložbe). Ona time uostalom ne gubi ništa od svoje univerzalne veličine i tragičnosti. Institut Pilecki stoga nalazimo kao primjerenu pozornicu i kao povod za osvrt o europskoj zemlji koja je na neki način ostala u onome krugu, u kojoj se i najprimitivnije, fizičko nasilje koristi kao legitimno sredstvo održanja jednog umirućeg samodržavlja - skalirano, dakako, prema graničnim vrijednostima našeg obazrivog stoljeća.

U srijedu, 23. lipnja 2021., u organizaciji berlinske podružnice Instituta Pilecki i [Instituta Adam Mickiewicz](#) na Pariškom je trgu otvorena izložba [Belarus lebt!/ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!](#), posvećena događajima vezanim uz predsjedničke izbore održane u kolovozu prošle godine. Kako saznajemo u materijalima koji prate izložbu, oba instituta otprije surađuju s bjeloruskom stranom. Prvi stipendirajućii bjeloruske novinare i blogere, drugi kao nositelj više od 150 zajedničkih kulturnih projekata (osobito kazališnih i glazbenih) u proteklom desetljeću. Kao partneri u organizaciji izložbe sudjelovali su i bjelorusko društvo [RAZAM](#)

koje od kolovoza prošle godine djeluje u Njemačkoj, [Belsat TV](#) osnovana 2007. sa sjedištem u Varšavi, [DGO](#) - Njemačko udruženje za istočnoeuropske studije sa gotovo stogodišnjom tradicijom, te [Poljski Institut Berlin](#), kulturna ustanova poljskog MVP-a. Zbog protupandemijskih ograničenja javnoga života izložba je u više navrata odgađana. Potpisuje je bjelorusko-poljski kustoski duo: fotograf, inicijator i organizator različitih fotografskih festivala [Andrej Ljankevič](#) i kustosica, koordinatorica i urednica [Marta Szymańska](#). Izložba predstavlja različite vrste vizualnih materijala. Dominira fotografija koja je unatoč izazovima digitalne ere sačuvala dokumentarističku auru. Uz dvadeset poimenično navedenih autora dio eksponata ustupili su i anonimni građani, a sva popratna objašnjenja dana su na njemačkom i engleskom. Izložba je bila otvorena do 19. rujna.

Na ulazu nas dočekuje sažeta bilanca događanja vezanih uz izbore, prema informacijama iz svibnja ove godine, odnosno statistički izvještaj o broju premlaćenih, uhićenih, pritvorenih, osumnjičenih, optuženih i osuđenih. Podaci o novinarima dani su zasebno i prikazani na velikom grafikonu, a poimenično se spominju dva pripadnika poljske manjine. Informirani smo, senzibilizirani; čitava je Danska dakle tamnica. U skladu s tim, otvoreno je prizemlje Instituta rešetkastim metalnim pregradama razlomljeno u četiri tematska bloka koji simuliraju zatvore, istovremeno proširujući i strukturirajući izložbenu površinu.

Vanjski obod prvog bloka ispunjen je serijom fotografija snimljenih na vrhuncu prosvjednog vala u kolovozu i rujnu prošle godine. Započinje eksplozijom šok bombe na ulicama Minska u prvoj noći nakon izbornog dana. Iskričave točkice kroz dimnu zavjesu osvjetljavaju siluete civila i specijalaca sa isukanim pendrecima, na rastojanju od svega nekoliko koraka. Na sljedećoj fotografiji usnule žene kampiraju ispred zloglasne [Okrestine](#). Sve ostale fotografije snimljene su tijekom dana. Niz simbolički potentnih momenta dokumentiran je - makar smo za trenutak u iskušenju pomisliti da je isceniran - estetski dojmljivim, vrlo pažljivo komponiranim kadrovima. Starica u bijelom kostimu s crvenom maramom i bijelo-crveno-bijelom zastavicom u ruci izranja iz tame policijskog oklopnjaka. Dvije djevojke pod istom se zastavom ljube na kiši pred zbijenim kordonom 'kornjača'. Redovi specijalaca djeluju potpuno bezlično nasuprot individualiziranim licima prosvjednica. S jedne strane bodljikava žica i oklopna vozila, pendreci i štitovi, uniformirani OMON-ovci pod maskama, s druge strane pojedinci distinktivnih obilježja, mahom žene svih životnih doba, koji se povremeno sliju u nepregledne mase na ulicama Minska i Grodnog. Unutar prve 'ćelije' napokon interijer. Projektor vrti kratki film [Prisilno umirovljenje](#) Andreja Kutile. Ksenija Bahareva, novinarka državne televizije sa četrdesetogodišnjom karijerom s bolničkog kreveta osluškuje prosvjede u kojima je i sama sudjelovala do bliskog susreta sa specijalcima.

Novinari koji su izvještavali s prosvjeda često su tretirani kao sudionici ilegalnih okupljanja, neki od njih osuđeni su na višegodišnje zatvorske kazne. Na kraću zatvorsku kaznu osuđena je i umjetnica Nadja Sajapina zbog performansa [Baština](#) kojim je tematizirala zaplijenu umjetničke zbirke Belgazprombanke. Iz očiglednih razloga fotografije koje se eventualno snimaju u zatvorima i privremenim pritvorskim jedinicama ne izlaze u javnost. Druga cjelina stoga donosi drugu vrstu materijala, serije crteža Nadje Sajapine, Viktorije Bahdanovič i Vladislava Stalmakova nastale za vrijeme boravka u pritvoru. Nasuprot surovij stvarnosti

pretrpanih ćelija, dominiraju detalji interijera, portreti pritvorenih, izrazi bliskosti i solidarnosti.

Treća 'ćelija' pruža uvid u društvenu i klasnu strukturu prosvjednika kroz priče pojedinih sudionika. Tu su najprije fotografski portreti šest 'pobunjenih umirovljenika', u većini slučajeva veterana stare opozicije režimu još iz doba Glasnosti i Perestrojke. Osamdesetogodišnji slikar Aleksej Maročkin, čija su djela do uhićenja 2008. bila dio trajnog postava Nacionalnog muzeja umjetnosti u Minsku, pozira sa slikom na kojoj razaznajemo grbove i zastave zemalja Intermariuma. Slijedi niz portreta 'heroja radničke klase' snimljenih u radnim odijelima na Marševima solidarnosti koji su se odvijali paralelno sa [štrajkovima](#) u velikim državnim pogonima. Projiciraju se dokumentarne snimke iznenadnih nastupa [Slobodnog kora](#), čiji su članovi pod maskama nastupili i na otvaranju berlinske izložbe. U unutrašnjosti 'ćelije' kratke obavijesti o štrajkovima, masovnim i disperziranim protestima, te njihovim organizatorima, od rudnika do nacionalnog kazališta. Izdvajaju se imena izrasla u simbole, često reproducirane u najrazličitijim formama. Sedamdesetčetverogodišnja [Nina Baginskaja](#) od kraja osamdesetih redovito sudjeluje u prosvjedima, a prikazana je na dva crteža od kojih jedan parafrazira tradicionalni grb [Pahoniu](#), zajedničku baštinu Litve i Bjelorusije. Slijede dva plakata, ikonična sovjetska РОДИНА-МАТЬ ЗОБЕТ! iz 1941. u suvremenoj verziji glasi РОДИНА, МАШ, ЗОБЕТ! - umjesto šume bajoneta iza Domovine u crvenoj haljini, iza Marije Kolesnikove cvate vrt bijelih ruža. Na kraju, tu su i slike murala sa šablonom 'DJ-eva Promjene' koje gradske vlasti uporno uklanjaju s 'Trga promjena' u Minsku. Sokolovskij i Galanov u fokus javnosti došli su nakon što su na okupljanju Lukašenkovih pristaša dva dana prije izbora pustili pjesmu [Peremen!](#) sovjetskog benda Kino, koja je u međuvremenu suprotno izvornoj inspiraciji autora postala himna brojnih prosvjeda. Nekoliko sati kasnije uhićeni su pod optužbom za vandalizam, a danas žive u Litvi. Ovakvim presjekom na više se načina dovode u pitanje temeljne pretpostavke na kojima počiva režim. Umirovljenici i industrijski radnici donedavno su percipirani njegovim osloncem. Subverzije iznutra pogađaju i režimska okupljanja, a istovremenim pozivanjem na sovjetske i antisovjetske mitologeme sugerira se da je transgeneracijski i transklasni oporbeni pokret napokon u stanju pod svojom zastavom objediniti [suprotstavljanje vizije](#) povijesti i nacionalnog samopojmanja koje se usporedno razvijaju desetljećima.

Četvrti blok ostavlja nešto prozračniji dojam. Stranice su ukrašene bijelim i crvenim vrpčama po uzoru na mjesta kvartovskih okupljanja prosvjednika ([fenomen dvorišta](#)), protjeranih iz središta grada. Upravo je braneći takve vrpce život izgubio [Roman Bondarenko](#) početkom studenog prošle godine. Fotografije i objašnjenja vraćaju nas na početak priče, kilometarske kolone građana koji su pojedinačno predavali žalbe Izornoj komisiji nakon odbijanja kandidature neovisnih kandidata. Unutra nas dočekuje fotografija golemog formata s 'Trgom promjena' viđenim iz ptičje perspektive na alternativnoj proslavi dana grada u rujnu prošle godine i niz fotografija anonimnih građana snimljenih za vrijeme protesta. Opozicijska [zastava](#) reproducirana je i na mnoštvu razglednica s raznim neformalnim motivima. Tijekom prve polovice devedesetih upotrebljavana je kao službena državna zastava, no korištena je i ranije. Početkom prošloga stoljeća za simbol je uzimaju razna bjeloruska društva, zatim kratkotrajna [Bjeloruska Narodna Republika](#) proglašena pod njemačkom okupacijom nakon

Brestlitovskog mira (njena se [vlada u egzilu](#) održala do naših dana), bjeloruske organizacije u međuratnoj Poljskoj i Litvi, emigracijski krugovi, kolaboracionisti tijekom II svjetskog rata, Bjeloruski narodni front od kraja osamdesetih i razne druge oporbene frakcije tijekom čitave Lukašenkove vladavine. Njen formalni status trenutno je nejasan. Iako nije službeno zabranjena, nije ni 'registrirani simbol', pa se njeno isticanje ili korištenje njenih boja u bilo kojem obliku često kažnjava.

Na kraju nalazimo relativno iscrpnu kronologiju događaja iz 2020. godine i obavijesti o tome kako možemo podržati opozicijski pokret u zemlji i inozemstvu. Kronologija nije ažurirana, što se može pripisati činjenici da je izložba više puta odgađana. Alternativno, činjenica je i da je početkom ove godine pod pritiskom represivnog aparata došlo do postupnog gašenja prosvjeda.

Kustosi su ovakvom postavom izložbe svjesno izbrisali granicu između umjetnosti i aktivizma, ponudivši nam crno-bijelu izložbu u boji. Aktualna bjeloruska drama kojoj se ne nazire kraja predstavljena je kao sudar pobješnjele države sa čitavim društvom, s kojim komunicira isključivo posredstvom represivnog aparata. Nije zabilježena ili spomenuta niti jedna agresivna akcija od strane prosvjednika. Nema tragova Lukašenkovih pristaša. Nije ostavljen nikakav prostor za pogled s druge strane, niti je konspirativno pružena ruka u vidu nekakve plave balade. Kandidata je bilo, no na predstavljenim fotografijama ne zatičemo čak ni lica onih uplašeni mladića u uniformama koji su pred Palačom neovisnosti na svoje službene štitove s razumijevanjem primali cvijeće prosvjednica. U zemlji u kojoj se već i zbog bijelo-crvenih odjevnih kombinacija završava iza rešetaka posve je suspendirana i ona uvijek prijeporna granica između života i umjetnosti. Ostavljena bez izbora, prisilno uvučena u neposrednu stvarnost ispunjenu nasiljem, umjetnost se brani i sveti. Takav nas pristup u konačnici ni ne iznenađuje, tim više što je izložba namijenjena stranoj publici.

Što stoji u pozadini slika masovnog ustanka?

II

Društveni i politički razvoj neovisne Bjelorusije u mnogočemu je specifičan. Bjeloruska je [nacionalna integracija](#) provedena unutar sovjetskog ideološkog okvira i posredstvom sovjetskih institucija, pri čemu je nakon prvog vala forsirane [bjelorusifikacije](#) sa staljinističkim čistkama slijedila trajna rusifikacija jezika i kulture. Od zabačene provincije Carstva u kojoj nije bilo ni jednog sveučilišta, seljačka i partizanska, tijekom Rata teško stradala zemlja preobrazila se u jednu od industrijski najrazvijenijih republika Saveza. Krajem osamdesetih godina stoga nije postojala masovnija podrška samostalnosti, već je ona nastupila kao praktički neželjeni ishod [kaotičnih okolnosti](#) u kojima se raspadao SSSR. Građanska, etnonacionalno motivirana oporba, formirala se nakon otkrića masovnih grobnica u [Kuropatyu](#) pokraj Minska ('bjeloruski Katyń'); upravo će Zenon Poznjak, koautor [prvog članka](#) o toj temi objavljenog 1988., voditi opozicijski Bjeloruski narodni front. Oporba je ponudila alternativni i elitistički, povijesno usidren i sa zapadnim institucijama povezan

[identitetski narativ](#) koji je u cjelini odbacivao sovjetsko iskustvo, no na izborima u ožujku 1990. osigurala je manje od desetine mandata. Suverenost, potom i neovisnost zemlje u kolovozu 1991. proglasio je Vrhovni sovjet kojim je dominirala sovjetska nomenklatura bliska ideji kontinuiteta. Ipak, na valu globalnih promjena i pod pritiskom BNF-a povezanog s građanskim Demokratskim blokom započeta je privatizacija, uvedeni su novi državni simboli i pokrenut proces preoblikovanja javnog prostora po mjeri etnolingvističkog nacionalizma. Iako ga je aktivno koristio tek mali dio stanovništva, bjeloruski je već 1990. formalno proglašen jedinim službenim jezikom (implementacija te odluke suočena je sa snažnim [otporom i poteškoćama](#)). Međutim, nisu ponuđena rješenja za akutne probleme koji su ugrožavali svakodnevnicu većine građana. Raspad sovjetske države i ekonomije rezultirao je uistinu poraznim [ekonomskim pokazateljima](#) u prvoj polovici devedesetih. Inflacija je bila potpuno izvan kontrole, BDP je pao 35%, industrijska proizvodnja i paritet kupovne moći gotovo 40%, etc. Ustavnim promjenama iz 1994. uveden je predsjednički sustav, a na prvim i jedinim demokratski provedenim predsjedničkim izborima izabran je populistički autsajder.

[Aleksandr Lukašenko](#) (1954.), diplomirani povjesničar i ekonomist, bivši je politički komesar u sovjetskoj vojsci i voditelj sovhoza, zatim poslanik u posljednjem sazivu Vrhovnog sovjeta sovjetske Bjelorusije i voditelj tzv. antikorupcijskog odbora parlamenta. Uz potporu tehnomendžerske elite i sigurnosnog aparata na prvim je predsjedničkim izborima ponudio čvrstu ruku, obračun s korupcijom i preporod paternalističke države nasuprot tranzicijskom društvenom i ekonomskom kaosu. Oспоравanim parlamentarnim izborima na kojima nisu izabrani svi zakonom predviđeni zastupnici i serijom [referendumskih pitanja](#), čije rezultate nisu priznali oporba, OESS ni zapadne zemlje, uskoro je osigurao potpunu prevlast nad parlamentom, dvogodišnje produženje superpredsjedničkog mandata (kasnije je [ukinuto](#) i ograničenje broja mandata) i više nego simbolički [povratak](#) sovjetskoj tradiciji, [nacionaliziranoj](#) u skladu sa suvremenim potrebama. Vraćena je himna, zastava i grb sovjetske republike (bez socijalističkih obilježja), Dan neovisnosti pomaknut je na dan oslobođenja Minska, jednog od dvanaest gradova heroja Sovjetskog Saveza. Ruski je uveden kao drugi službeni jezik, favorizirana je njegova javna upotreba i u praksi je ostao prvi jezik. Kod [bjeloruskog](#) se nameće osuvremenjeni sovjetski Narkamaška standard nasuprot osuvremenjenoj 'klasičnoj' Łacinki. Favorizira se i upotreba ćirilice. Potpisan je ugovor o novoj državnoj (kasnije i carinskoj) uniji s Rusijom, u kojoj je Lukašenko pretendirao na vodeću ulogu. Hijerarhijski organizirana država preuzela je odlučujuću ulogu u ekonomskim, društvenim i političkim procesima. Privatizacija je gotovo obustavljena, na različite načine izravno je ograničavana ili aktivno suzbijana djelatnost opozicijskih medija. Oporbeni lideri suočeni su sa dvojmom između sudskih progona ili emigracije, a režim je posezao i za [fizičkim likvidacijama](#) političkih protivnika. Ipak, uspio je osigurati visoku razinu stabilnosti i društvene jednakosti, što se u postojećim okolnostima pokazalo presudnim. Negativni ekonomski trendovi su preokrenuti i do kraja stoljeća bjelorusko se gospodarstvo otprilike vratilo na vrijednosti iz zadnjih dana SSSR-a. O Lukašenkovoj nekadašnjoj popularnosti svjedoči i nadimak Bat'ka ('Otac'), no nije bio sklon formiranju nikakvog masovnog pokreta. Centralizirani [birokratski režim](#) demotivirao je intenzivniju političku participaciju čak i vlastitih pristaša.

Heterodokсни ekonomski i politički [model razvoja](#) često se kvalificirao kao (više) državni (nego) kapitalizam. Bilo da je riječ o poljoprivredi, industriji ili bankama, država je zadržala vlasništvo nad većinom preživjelih socijalističkih pogona. Ukoliko su prodavani, najčešće ih je preuzimao ruski državni ili s državom povezani kapital koji se u nedorečenom institucionalnom okruženju samovolji vlasti mogao suprotstaviti vlastitim političkim zaleđem. Uvedena je djelomična kontrola cijena i elementi planske ekonomije, zaustavljena deindustrijalizacija. Zemlja je znatno profitirala od reintegracije u obnovljenu rusku ekonomiju, koja apsorbira višak nezaposlenih i koja je daleko najvažniji vanjskotrgovinski partner. Unatoč povremenim prijeporima, političkim sponama osiguran je pristup ruskim energentima po subvencioniranim cijenama. I pored toga što su one od 2007. gotovo udvostručene, na te subvencije i danas otpada nekoliko postotaka bjeloruskog BDP-a (prema [procjenama](#) jednog moskovskog instituta samo u proteklom desetljeću iznosile su 54 milijarde dolara). Istovremeno, tranzit ruskih energenata prema Europi i izvoz iz njih u zemlji dobivenih derivata naplaćuje se po tržišnim cijenama, što predstavlja ključni [izvor deviza](#). Državne banke zadržale su dvotrećinski udio na tržištu i servisirale potrebe državnih firmi koje unatoč recentnim pomacima još uvijek posluju s mekim budžetskim ograničenjima i generiraju kvazifiskalne deficite. Zauzvrat su i same mogle računati na dokapitalizacije javnim sredstvima. Privatni sektor razvijao se u sjeni kroz novoosnovane tvrtke (osobito kada su u pitanju trgovina i usluge) i dozirani ulazak stranih kompanija te čini dinamičniji dio bjeloruske ekonomije. Pritom se osobito ističe jako uspješna IT industrija koja uživa brojne olakšice, zapošljava preko 70 000 ljudi i privlači goleme strane investicije. Suprotan gotovo svim smjernicama Washingtonskog konsenzusa, takav model rezultirao je ‘gospodarskim čudom’, sa praktički punom zaposlenošću i kontinuiranim rastom kroz gotovo dva desetljeća i to po visokim [stopama](#), koje su povremeno dosezale i dvoznamenkaste vrijednosti. Između 1995. i 2011. BDP je utrostručen, a [udio](#) ljudi koji žive ispod granice apsolutnog siromaštva pao je s oko 40% na oko 5%. Ginijev koeficijent niži je u odnosu na usporedive zemlje iz okruženja, ekonomskim životom zemlje, za razliku od Ukrajine i Rusije, ne dominiraju oligarsi.

Međutim, rast baziran na subvencioniranim energentima, investicijama u fiksni kapital i potrošnji građana nije pratio i rast [produktivnosti](#). Od 2012. bjeloruska ekonomija bilježi minimalan rast, zatim pada u dvogodišnju depresiju od koje se sporo oporavlja. Uz otprije prisutan snažan inflatorni pritisak, povećava se vanjsko zaduživanje i dolazi do nekoliko valutnih kriza s posljedičnim devalvacijama. S negativnom vanjskotrgovinskom bilancom, ekonomijom u [stagnaciji](#) i bez namjere da značajnije zadire u vlasničku strukturu ili način poslovanja državnih poduzeća, režim se prisiljen fokusirati na makroekonomsku stabilnost i smanjivati javnu potrošnju. Snižavaju se ili ukidaju razne subvencije na tržištu nekretnina, na cijene energenata za građane, troškove obrazovanja i u drugim područjima. Službena nezaposlenost iznosi ispod 1%, a naknade za nezaposlene iznimno su male i uvjetovane radom za opće dobro. Većina nezaposlenih se stoga ni ne želi registrirati, iako je anketna nezaposlenost barem pet puta veća. Režim je 2015. pokušao uvesti kontroverzni ‘[zakon o parazitima](#)’ prema kojemu su svi koji ne mogu dokazati da su zaposleni duže od 183 dana u godini imali plaćati relativno visoku novčanu kaznu, što je izazvao val nezadovoljstva i njegova je primjena odgađana. Kada je 2017. napokon uveden, diljem zemlje proširili su se

prosvjedi, prvi nakon šest godina, kojima su se priključili dijelovi oporbe i studenti. Iako su se prosvjednici tada brojili u tisućama, bila je to opomena režimu i zakon je naposljetku povučen. Pada ionako niska razina stvarne zaštite radničkih prava. Tržište rada je fleksibilizirano, veliku većinu zaposlenih čine prekarni radnici s ugovorima na ograničeno vrijeme, otkazni je rok maksimalno skraćen. Onemogućava se rad neovisnih sindikata i nameće proširivanje državnih sindikata i na privatni sektor. Međunarodna konferencija sindikata 2016. [uvrstila](#) je Bjelorusiju među deset za radnike najgorih zemalja na svijetu. Iznimno niski mirovinski prag koji se nije mijenjao od sovjetskih vremena od 2017. do 2022. postupno će se podizati. Zbog negativnih demografskih i ekonomskih kretanja mirovinski fond vjerojatno će ostati neodrživ i očekuje se produženje te mjere. Realne [plaće i mirovine](#) također stagniraju. Za društvene i političke odnose u zemlji koja je socijalni mir i političku apatiju osiguravala egalitarističkom raspodjelom viška vrijednosti takav razvoj postaje sve problematičniji.

Za Lukašenkovu je vladavinu karakteristično lažiranje rezultata predsjedničkih izbora u četiri uzastopna ciklusa. Iako je prema neovisnim istraživanjima svaki put uživao potporu natpolovične većine birača, izbori su održavani u [neregularnim uvjetima](#). Za tako centraliziranu moć nije dovoljno tek dobiti izbore, već je potrebno demonstrirati da iza nje stoji volja gotovo čitavog društva. Službenim se rezultatima stoga nastojalo potpuno marginalizirati opozicijske kandidate. Na izborima zakazanim za kolovoz 2020. dugovječni autokrat tražio je šesti mandat u dotad [najizazovnijim okolnostima](#). Od njegova dolaska na vlast stasala je čitava nova generacija, koja je znatnim dijelom upoznala život na Zapadu (u relativnim omjerima, za Bjelorusiju je odobreno više Schengenskih viza nego za bilo koju drugu zemlju) s kojim dijeli slične kulturne kodove i koja je uključena u globalnu postindustrijsku ekonomiju. Nakon aneksije Krima (koju Minsk još uvijek nije priznao) i rata u Donbasu (gdje se nametnuo kao [posrednik i domaćin](#) pregovora među sukobljenim stranama) i Rusija se počinje doživljavati kao mogući izvor konvencionalne i hibridne ugroze. Lukašenkov režim jasno je dao do znanja da Bjelorusiju [ne smatra](#) dijelom tzv. 'ruskog svijeta' i poduzeo određene korake u cilju očuvanje neovisnosti zemlje. Upad paravojnih snaga, stranih plaćenika ili 'malih zelenih ljudi' u neoznačenim uniformama tretirat će se kao casus belli, dolazi do jačanja represivnog aparata koji uživa brojne materijalne povlastice, u službenu je [politiku identiteta](#) postupno usvojen dio toposa koji su se ranije smatrali nacionalističkim, a došlo je i do približavanja Zapadu uvjetovanom oslobađanjem političkih zatvorenika. Kada je krajem srpnja prošle godine u Minsku uhićena skupina od tridesetak [ruskih plaćenika](#), Lukašenko je optužio Moskvu za pokušaj destabilizacije zemlje u vrijeme izbora. Iako su se u Bjelorusiji vjerojatno tek privremeno zatekli na putu prema nejasnom odredištu (ranije su ratovali u Donbasu i Ukrajina je tražila njihovo izručenje, pa je moguće da su uvučeni u klopku ukrajinskih tajnih službi) i nešto kasnije bili isporučeni Rusiji, indikativno je da je režim posegnuo za ovakvim optužbama u svrhu predizborne mobilizacije. Svakako izravniju prijetnju za srednjoročne izglede bjeloruske ekonomije, stabilnosti, pa i samostalnosti predstavlja ruski ['porezni manevar'](#) iz 2015. slijedom kojeg bi do 2025. postupno treble biti uvedene tržišne cijene za ruske energente. Moskva ga koristi kao sredstvo pritiska u pregovorima o [užoj integraciji](#). S novim tehnologijama otežana je i kontrola javnog prostora. Razvile su se online platforme sa

sjedištem u zemlji (tut.by) i inozemstvu, pojedinačni blogeri počeli su privlačiti znatnu pozornost javnosti, proširile su se društvene mreže, a kao najozbiljnija prijetnja režimu pokazao se ‘džepni darknet’, enkriptirana komunikacijska aplikacija [Telegram](#). Osnivač Pavel Durov tvrdoglavo je odbijao otključati ‘stražnja vrata’ ruskim ili bilo kojim drugim vlastima. Ne samo da aplikacija za sada omogućuje doista privatnu izmjenu sadržaja među pojedinačnim korisnicima, već omogućuje i komunikaciju između maksimalno 200 000 članova iste grupe u realnom vremenu, odnosno komunikaciju osnivača grupe s neograničenim brojem korisnika, čime se lako pretvara u subverzivnu medijsku platformu. Telegram je za Bjelorusiju instalirao dodatne servere smještene izvan zemlje i u kritičnim je trenucima uspješno odolijevao pokušajima gašenja. Ove tehnološke mogućnosti, noćnu moru demokratskih, a posebno autoritarnih režima, osobito će vješto i drsko koristiti Nexta (‘Netko’) kroz nekoliko različitih kanala. Na takav predtekst početkom prošle godine proširila se globalna pandemija, koja će u bjeloruskom slučaju uzrokovati golemu [krizu povjerenja](#) i označiti prekretnicu u odnosima između države i društva. Većina stanovništva u početku nije podržavala potpuno zatvaranje javnog života po uzoru na ostatak Europe. Međutim, Lukašankove podcjenjivačke izjave koje su poricale bilo kakvu opasnost od Covida, izostanak transparentne komunikacije od strane nadležnog ministarstva, sumnja u fabriciranje [statističkih podataka](#) i zloupotreba pojedinačnih mjera u političke svrhe generirali su nezadovoljstvo koje se u izbornoj godini moglo izravno politički kanalizirati. Civilno društvo preuzelo je umjesto ili pored države dio njenih odgovornosti u borbi s pandemijom. Ti lanci solidarnosti pokazali su svoju snagu i ta su se iskustva mogla koristiti i u poslijeizbornoj mobilizaciji. U usporedbi s europskim zemljama, s obzirom na manja ograničenja, bjeloruska ekonomija nije bila tako snažno pogođena krizom, no i ona bilježi pad. Dok je država financijski podupirala poduzeća, teret krize najviše se osjetio na [tržištu rada](#), opterećenom skraćenim radnim vremenom, prisilnim godišnjim odmorima i daljnjom fleksibilizacijom.

Za uspješnu prijavu kandidature između ostaloga potrebno je sakupiti sto tisuća potpisa birača. U izbornu utrku kao [neovisni kandidati](#) uključili su se autsajderi i raniji pripadnici užeg kruga establišmenta koji se nisu mogli osloniti ni na kakvu stranačku infrastrukturu, no koji su u kratkom roku uspjeli privući značajnu podršku. Zemlja je izranjala iz dugogodišnje političke letargije.

Sergej Tihanovskij (1978.), diplomirani filolog, videoproducent i mali poduzetnik koji je nekoliko godina proveo u Moskvi, 2019. pokrenuo je YouTube kanal ‘[Zemlja za život](#)’. Kritički se odnosio prema vlastima, isprva predstavljao tegobe običnih ljudi iz provincije, zatim i intervjuirao male poduzetnike i opozicijske političare. U kratkom roku postao je jedan od najpopularnijih vlogera u zemlji - prije izbora kanal je pratilo oko 250 000 pretplatnika. Početkom svibnja najavio je da će se kandidirati no uskoro je dvaput uhićen i zadržan u dvotjednom pritvoru pod optužbom da je u prosincu 2019. sudjelovao na ilegalnom prosvjedu protiv uže integracije s Rusijom. Lukašenka je neuvijeno nazivao žoharom, a simbol njegove kampanje postale su kućne papuče kojima je namjeravao ‘zgaziti žohara’. Nakon što ga je Izborna komisija odbila registrirati kao kandidata jer nije osobno predao potrebne dokumente (što nije zakonom predviđena obaveza), preuzeo je vođene inicijativne grupe u korist svoje

supruga Svetlane. Krajem svibnja uhićen je po treći put zbog čini se namjerno isprovociranog incidenta na predizbornom skupu u Grodnom. Nakon više od godine dana provedenih u pritvoru, suđenje Sergeju Tihanovskom u grupi s još petoricom drugih optuženika započelo je u lipnju ove godine. Optužen je za organiziranje masovnih nereda, poticanje na mržnju, podrivanje društvenog poretka i ometanje rada Izborne komisije, za što mu prijete do petnaest godina zatvora. Amnesty International smatra ga 'zatvorenikom savjesti'. [Svetlana Tihanovskaja](#) (1982.), kućanica i profesorica engleskog jezika, uspješno je nastavila njegovu kampanju, profitirajući od ugleda koji je 'Zemlja za život' uživala među ugroženim i nezadovoljnim slojevima društva. Nikada ranije nije se bavila politikom niti je imala iskustva u javnim nastupima. S nešto više od 100 000 prikupljenih potpisa, njena kandidatura službeno je prihvaćena i uskoro će splotom okolnosti predvoditi praktički čitavu oporbu.

Valerij Cepkalo (1965.) diplomirao je međunarodne odnose, doktorirao međunarodno pravo, iskusni je političar, diplomat i biznismen. Diplomatsku karijeru započeo je neposredno pred raspad SSSR-a, da bi kasnije vodio prvu Lukašenkovu izbornu kampanju. Na prijelazu stoljeća bio je veleposlanik u SAD-u i Meksiku, zatim predsjednikov savjetnik za znanost i tehnologiju, te idejni začetnik i ključni čovjek u razvoju 'bjeloruske Silicijske doline'. Nakon dvanaest godina provedenih na mjestu direktora [Hi-Tech Parka](#) smijenjen je 2017., da bi se zatim posvetio međunarodnom konzaltingu. Početkom svibnja najavio je predsjedničku kandidaturu, a u kampanji se zalagao za postupnu ekonomsku i političku liberalizaciju. Lukašenko je sugerirao da je smijenjen s mjesta direktora HTP-a zbog financijskih malverzacija, nakon čega je najavljena i službena istraga. Prikupio je 160 000 potpisa, od čega je Izborna komisija više od polovice proglasila nevažećim i odbila mu kandidaturu. U strahu od sudskog progona krajem srpnja zajedno s djecom otišao je najprije u Moskvu, zatim Ukrajinu i Poljsku, te napokon u Litvu. Njegova žena Veronika Cepkalo pratila ga je u kampanji i zatim postala jedno od zaštitnih lica opozicije. Neposredno nakon izbora napustila je zemlju i pridružila se obitelji, a trenutno vodi [Zakladu bjeloruskih žena](#).

[Viktor Babariko](#) (1963.) diplomirao je na Fakultetu mehanike i matematike, zatim na Akademiji javne administracije, naposljetku magistrirao ekonomiju. Od 1995. radi u bjeloruskom bankarskom sektoru, pet godina kasnije postao je predsjednik uprave [Belgazprombanke](#), koja je s vremenom izrasla u treću najvažniju u zemlji, a iza koje stoji ruski plinski gigant Gazprom. Povukao se nakon što je ušao u izbornu utrku. Široj javnosti prepoznatljiv je kao filantrop i pokrovitelj umjetnosti. Slično kao Cepkalo, [predstavljao](#) se kao tehokrat koji će liberalizirati ekonomske odnose, ograničiti predsjedničke ovlasti i broj mandata te demokratizirati politički život, čuvajući samostalnost zemlje i držeći se neutralnog vanjskopolitičkog kursa. S inicijativnom grupom od gotovo 9 000 pristaša približio se Lukašenkovoj. Njegovi aktivisti prikupili su 425 000 potpisa, nakon dodatnih provjera predali 367 000, od čega je službeno priznato 165 000. Podršku su mu pružile brojne osobe iz javnog života, među kojima i dobitnica Nobelove nagrade za književnost iz 2015. [Svetlana Aleksijevič](#). U prvom dijelu predizborne utrke važio je za favorita, i to ne samo oporbe. Službeno objašnjenje odbijanja njegove kandidature pronađeno je u navodnom nesrazmjeru njegovih primanja i imovine, te stranim financijerima kampanje. Pod optužbom za utaju poreza golemih razmjera, sredinom lipnja uhićen je niz bivših i aktivnih zaposlenika

Belgazprombanke, od kojih su neki bili angažirani u Babarikovoj kampanji. Nekoliko dana kasnije uhićen je i sam Babariko, te njegov sin Eduard koji mu je vodio kampanju. U veljači ove godine počelo je suđenje za mito i pranje novca, te je početkom srpnja Viktor Babariko [osuđen](#) na 14 godina zatvora. Amnesty International smatra ga 'zatvorenikom savjesti'.

Prema odluci Središnje izborne komisije od 14. srpnja naposljetku je službeno registrirano pet kandidata. Uz Lukašenka (koji je navodno sakupio gotovo 2 milijuna potpisa birača) i Tihanovskaju, na izborima će sudjelovati i Sergej Čerečen' (Bjeloruska socijaldemokratska skupština), Andrej Dmitrijevič (građanski pokret Reci istinu) i Anna Kanopackaja (liberalno konzervativna Ujedinjena građanska stranka). Prva dva od troje preostalih kandidata spominjala su mogućnost da podrže Tihanovskajinu kampanju, do čega na kraju ipak nije došlo. O prirodi izbornog procesa svjedoči i podatak da je Izborna komisija Čerečen'u i Kanopackaji priznala nekoliko desetaka tisuća potpisa više nego što su predali. Trojica najvažnijih oporbenih kandidata spriječena su u namjeri da se natječu, dvojica od njih sjedila su u pritvoru, što je izazvalo masovne prosvjede koji su nasilno suzbijani. Samo dva dana nakon objave Komisije izborni stožeri neovisnih kandidata podržali su preostalog kandidata, odnosno zamjensku kandidatkinju i sa svojom se nadmoćnom infrastrukturom aktivno uključili u njenu kampanju. U slučaju uspjeha oporbe dogovoreno je oslobođenje političkih zatvorenika, održavanje novih izbora i referendum o povratku Ustava iz 1994. godine. Svetlana Tihanovskaja, Veronika Cepkalo i Marija Kolesnikova, menadžerica Babarikove kampanje, formirale su [trijumvirat](#) koji se pretvorio u snažan simbol [ujedinjene oporbe](#). Nastojali su mobilizirati birače u prvom redu antiautoritarnom retorikom i zahtjevima za transparentnijim načinom upravljanja koji su mogli ujediniti sve slojeve društva. Umjesto apstraktnih ideoloških koncepata fokusirali su se na svakodnevne uvjete života u zemlji sa stagnirajućom ekonomijom. U javnosti su se pojavili i dijelovi ekonomskog programa koji su najavljivali restrukturiranje i djelomičnu privatizaciju, no oni su uskoro povučeni. Iako je imala krajnje ograničen pristup državnim medijima, oporba se pokazala superiornom na društvenim mrežama i online platformama. Lukašenko se pokušavao pozicionirati kao jamac stabilnosti i neovisnosti. Njegova seksistička [izjava](#) prema kojoj društvo nije dovoljno sazrelo za predsjednicu, kojoj bi široke ustavne ovlasti bile 'pretežak teret', izazvala je brojne kontroverze. Izbori su započeli već u utorak, 04. kolovoza, a završeni su u nedjelju, 09. kolovoza. Kako nisu na vrijeme pozvani i nisu bili u prilici sudjelovati u ranijim fazama izbornog procesa, [OESS](#)-ovi promatrači nisu nadgledali izbore. U očitom neskladu sa stanjem na terenu i nešto kasnijim [izvještajima](#) građanskih kontrolnih mehanizama, preliminarni rezultati ponovo su sugerirali potpuno premoćnu Lukašenkovu pobjedu, potvrđenu sličnim [službenim rezultatima](#). Prema njima na izbore je izašlo 84,28% birača, od kojih je Lukašenka podržalo 80,1%, Tihanovskaju 10,12%, a ostale kandidati zajedno nešto više od 5% birača. Režim je nastavio s uhodanom praksom besramnog lažiranja rezultata, što je u postojećoj konstelaciji vodilo ka erupciji revolta. [Postizborna drama](#), s vrhunacem u prvom tjednu kada se zemlja nalazila u stanju revolucionarnog vrenja, mogla je otpočeti.

Kao u kakvoj mračnoj anarhističkoj fantaziji, spontana, decentralizirana i masovna okupljanja građana diljem zemlje, s epicentrom u [Minsku](#), započela su pred biračkim mjestima već u iščekivanju neslužbenih rezultata i nastavila se tijekom sljedećih dana. Metropolita i drugi

bjeloruski gradovi našli su se pod opsadom policijskih i vojnih snaga. Režim je po prvi put bio prisiljen posegnuti za [masovnom upotrebom](#) 'pariškog arsenala' moderne tehnologije za obračun sa prosvjednicima, poput suzavca, vodenih topova, gumenih metaka, šok bombi i drugih sredstava. No ni to nije bilo dovoljno, već se ciljano koristio [nasiljem](#), masovnim uhićenjima, nehumanim uvjetima, poniženjima i zlostavljanjima u zatvorima, cenzurom, te u prvim danima nakon izbora i djelomičnim gašenjem Interneta i mobilnih mreža. Zahvaljujući Telegramu nije bio u stanju uspostaviti potpunu informacijsku blokadu ni u najkritičnijim trenucima. Državni mediji posve su ignorirali događanja. Lukašenko je upozoravao na strano uplitanje i dolijevao ulje na vatru izjavama o 'kriminalcima i parazitima' koji su pokrenuli kaos. Ipak, Putin mu je požurio čestiti na pobjedi. Tihanovskaja u početku uopće nije pozvala pristaše da iziđu na ulice, već se pokušala boriti legalističkim putem. Dan nakon izbora u pratnji odvjetnika podnijela je žalbu Izornoj komisiji. Pri tome je zadržana nasamo sa pripadnicima tajne službe u trosatnom razgovoru. S mužem i njegovim suradnicima u zatvoru, te s dvoje malodobne djece koje je sklonila u inozemstvo nalazila se u prilično nezahvalnoj situaciji. KGB je odvođi do granice i ostavlja u Litvi, a Internetom kolaju defetističke snimke u kojima samu sebe naziva 'slabom ženom', koja se nedorasla situaciji svojevoljno odlučila na odlazak, pozivajući sugrađane da se suzdrže od prosvjeda koji nisu vrijedni ljudskih života. Od članica triumvirata jedino Kolesnikova ostaje u zemlji, no nekakva organizirana oporba i njeni lideri u zemlji profiliraju se tek tijekom drugog tjedna prosvjeda. Oni u početku uopće ne sudjeluju aktivno u događanjima niti pozivaju na radikalizaciju, već se prosvjedne akcije organiziraju horizontalnim povezivanjem putem Telegrama. Tijekom prva tri dana nakon izbora uhićeno je između šest i sedam tisuća ljudi, u Minsku je pala [prva žrtva](#), u Brestu je policija koristila [bojevu municiju](#). Brutalnom reakcijom režim je pokušao ugušiti prosvjede u samom začetku. Međutim, onima koji su eventualno sumnjali time je neizravno potvrdio da su izborni rezultati namješteni, a cirkulacija brojnih slika nasilja putem društvenih mreža i velik broj ljudi koji su osobno poznavali nekog od pogođenih samo su potaknuli širenje prosvjedničke baze i doveli do dodatne mobilizacije. Jednostavni politički zahtjevi koji su se mogli sažeti u prestanak nasilja i nove izbore naišli su na široko odobravanje. Nasilje je isprovociralo i izljeve nezadovoljstva u državnim pogonima, potencijalno smrtnu opasnost za režim. Neovisni sindikati prava su rijetkost u Bjelorusiji, radnički je pokret fragmentiran, pacificiran i lišen nekadašnjeg klasnog identiteta. Zadnji ozbiljniji štrajkovi u zemlji zabilježeni su 1995. godine. Ipak, preko milijun industrijskih [radnika](#) (velikom većinom u državnim poduzećima) čine najveću pojedinačnu društvenu skupinu u zemlji, a kao i nekoliko stotina tisuća radnika u transportu raspolaže s nekakvim, makar birokratiziranim, organizacijskim strukturama. Zajedno su bili u stanju potpuno paralizirati zemlju i ideološki izazvati režim na njegovom terenu. Radnici su se pridružili zahtjevima za prebrojavanjem glasova, prekidom nasilja i prestankom vojne i policijske opsade bjeloruskih gradova. Radničke akcije većinom su se odvijale u formi masovnih okupljanja i verbalnog izražavanja nezadovoljstva, uz sporadične štrajkove u nizu velikih pogona, čime su izvršili određeni pritisak na režim. No na tome su i ostale, odnosno nije nastupio nikakav koordinirani masovni štrajk. U prve prosvjedničke redove izbijaju žene i nakon nekoliko prvih kaotičnih dana obilježenih sukobima, ponešto opada razina nasilja. Pravoslavna i Katolička [crkva u Bjelorusiji](#) također pozivaju na prekid nasilja, a njihovi dijelovi, uključujući i utjecajne pojedince, podržali su zahtjeve prosvjednika. Prosvjednici su

u nekim slučajevima našli utočište u crkvama, a crkvene institucije pružale su i humanitarnu pomoć stradalima. Zbog takvog držanja već krajem kolovoza dolazi do smjene na čelu Pravoslavne crkve u zemlji podređene Moskovskoj patrijaršiji. Predsjedniku katoličke Biskupske konferencije nakon jednog putovanja do kraja godine bio zabranjen povratak u zemlju, nakon čega i on daje ostavku. Pojednim klericima prijetili su i sudski progoni. Brojni otkazi novinara državnih medija rješavaju se dolaskom profesionalaca iz ruskih državnih medija. U nedjelju, 16. kolovoza u Minsku se paralelno odvijaju dva skupa. Iako su Lukašenkove pristaše organizirano dovođene iz provincije, opozicijski '[Marš slobode](#)' na koji je pozvala Tihanovskaja bio je višestruko posjećeniji. Njegovo održavanje režim nije ni pokušao spriječiti i smatra se najvećim okupljanjem u novijoj bjeloruskoj povijesti.

Tihanovskaja iz egzila najavljuje i institucionalizaciju oporbenog pokreta osnivanjem [Koordinacijskog vijeća](#) koje je imalo ispregovarati mirno rješenje nastale situacije. Vijeće se prvi put sastaje 19. kolovoza i u njegovo Predsjedništvo ulazi sedam članova, većinom povezanih s njenom i Babarikinom kampanjom. Samu Tihanovskaju zastupala je Ol'ga Koval'kova, odvjetnica i potpredsjednica stranke Bjeloruski kršćanski demokrati kojoj je onemogućena formalna registracija. Režim najavljuje sudski progon i kroz nekoliko tjedana u potpunosti onemogućava rad Vijeća. Već 24. kolovoza uhićeni su Koval'kova i Sergej Dylevskij koji je u ušao u Predsjedništvo kao predstavnik radnika (vodio je štrajk u MTZ-u, tvornici traktora u Minsku koja zapošljava preko petnaest tisuća radnika), te im je administrativno određena zatvorska kazna. Zatim je pod optužbom za utaju poreza uhićena odvjetnica Lilija Vlasova. Početkom rujna zemlju je napustio Pavel Latuško, diplomat, bivši ministar kulture i nakon izbora otpušteni ravnatelj nacionalnog kazališta Kupala. Koval'kova je poput Tihanovskaje prisilno deportirana u Poljsku. Početkom rujna Marija Kolesnikova izbjegla je pokušaj deportacije u Ukrajinu i radije odabrala zatvor, samo dva dana kasnije uhićen je i odvjetnik Maksim Znak. Nakon gotovo godine dana provedenih u pritvoru, za javnost zatvoreno suđenje Kolesnikovi i Znak za sudjelovanje u uroti s namjerom protuustavnog preuzimanja vlasti, pozivanje na akcije koje ugrožavaju nacionalnu sigurnost, stvaranje ekstremističke grupe i sudjelovanje u njenom vodstvu počelo je početkom kolovoza ove godine u Minsku. Mjesec dana kasnije proglašeni su [krivim](#), Kolesnikova je osuđena na 11 a Znak na 10 godina zatvora. Amnesty International smatra ih 'zatvorenicima savjesti'. 'Otimaju najbolje od nas', [izjavila](#) je povodom tih događanja Svetlana Aleksijevič. Ona sama ispitivana je o njevoj ulozi u Vijeći, a nakon što su maskirani pripadnici snaga sigurnosti pokušali provaliti u njen stan, počeli su ga naizmjenično nadgledati europski diplomati. Krajem rujna napustila je zemlju i otišla u Njemačku. Tako su se svi važniji oporbeni kandidati, kao i članovi Predsjedništva Koordinacijskog vijeća, našli u zatvoru ili u egzilu. Oporbeni pokret ostao je bez političkog vodstva u zemlji, koje ionako nije odigralo presudnu ulogu u njegovu nastanku i širenju. Nakon manjih znakova slabosti Lukašenko je demonstrirao odlučnost u namjeri da ostane za kormilom. Dva tjedna nakon izbora u javnosti se pojavila [snimka](#) na kojoj cinično parafrazira Allendeove posljednje sate, da bi potom gotovo u tajnosti održao i formalnu inauguraciju. Početkom listopada u KGB-ovom zatvoru organizirao je peterosatni sastanak s Babarikom, Tihanovskim i desetoricom drugih političkih zatvorenika, na kojem se raspravljalo o novom ustavu i načinima izlaska iz krize. Kao znak dobre volje, iz zatvora je zatim pušteno dvoje sudionika sastanka, još nekoliko ih je

premješteno u kućni pritvor, Tihanovski je nakon četiri mjeseca imao priliku telefonski razgovarati sa ženom, ali nikakvi konkretni rezultati nisu slijedili. Sluteći prevaru, Kolesnikova je odbila sudjelovati na sastanku.

Nakon ‘Marša slobode’ uistinu masovni oporbeni skupovi nastali su se redovito održavati nedjeljom u Minsku, uz djelomične blokade Interneta i obustavljanja javnog prometa. Jedan od njih, održan 18. listopada, nosio je znakoviti naziv ‘Marš partizana’, dok je dva tjedna kasnije ‘Marš protiv terora’ za odredište imao Kuropaty. Prema [procjenama](#), kroz prvih gotovo tri mjeseca nakon izbora na njima je svake nedjelje sudjelovalo barem sto tisuća ljudi. Od kraja kolovoza, subotom su im prethodili marševi žena s više tisuća sudionica. Studenti, umirovljenici, radnici, liječnici, sportaši, čak i osobe s invaliditetom organizirali su zasebne prosvjede, a prosvjedovalo se i u drugim gradovima diljem zemlje. U posljednjem ozbiljnijem pokušaju ofenzive u zemlji, Tihanovskaja iz Vilnusa upućuje ‘[narodni ultimatum](#)’ s tri zahtjeva na tragu rezolucije Koordinacijskog vijeća: ostavka, prestanak nasilja i oslobađanje političkih zatvorenika. Ti zahtjevi dakako nisu ispunjeni pa je 26. listopada imao započeti opći štrajk. Dio zaposlenih u privatnim firmama, uz podršku njihova vodstva, pridružio se štrajku, no uspjeh je u prvom redu ovisio o reakciji industrijskog radništva u državnim pogonima i o reakciji radnika u transportu. Unatoč određenim početnim uspjesima, financijskim, pravnim i drugim potporama koju su sudionicima nudile organizacije civilnog društva poput [BYSOL-a](#), štrajk nije proizveo opipljive rezultate. Prema zadnjem [izvještaju ITUC-a](#), Bjelorusija se nakon 2016. ponovo našla među deset za radnike najgorih zemalja na svijetu (ni u međuvremenu ‘nije jamčila radnička prava’). Režimu su na raspolaganju stajala efikasna sredstva represije i ucjena koja je bio voljan koristiti. Međutim, štrajk je također bio slabo pripremljen. Njegov uspjeh pretpostavljao bi masovan odaziv u trajanju od barem jednog ili više tjedana, a već ni prikupljena sredstva za potporu štrajkašima nisu bila dovoljna da se u tom razdoblju osigura egzistencija sudionika. Osim toga, od radnika se očekivalo da uđu u štrajk kao građani, zbog ispunjenja političkih zahtjeva, na poziv političkog vođe u egzilu. Bilo kakvi [ekonomski rezoni](#) su izostali, a takva akcija nije koordinirana s ranije pripremljenim radničkim tijelima i vođama. S nekim izuzecima poput [Belneftkhima](#) i [Belarus’kalija](#), većina je industrijskih pogona u državnom vlasništvu opterećena viškom zaposlenih i ovisna o nekoj vrsti državnih subvencija. Oporba poziv na štrajk nije povezala ni sa kakvim ekonomskim zahtjevima (poput primjerice smanjenja nabujalog represivnog aparata i privilegija njegovih članova) niti je ponudila jasan ekonomski program koji bi zainteresiranima pružio određena realistična jamstva u pogledu njihova budućeg statusa, odnosno tempa i uvjeta njegova mijenjanja. Tako su izbjegavane konfliktne teme i ostavljena otvorenom potencijalima zasićena budućnost, ali je time i demonstriran nedostatak pozitivnog programa. Prosvjedi su se i dalje održavali s usvajanjem novih taktika, u formi raštrkanih okupljanja na brojnim lokacijama. Pod pritiskom represivnog aparata, nakon što su tisuće političkih emigranata već napustile zemlju, s vremenom su postajali sve slabije posjećeni i u prvim mjesecima 2021., nakon više od pola godine, napokon se gase. Otpor sada pokazuje [znakove života](#) još samo iz podzemlja.

[UN-ov izvještaj](#) o stanju ljudskih prava u Bjelorusiji iz srpnja ove godine govori o sveobuhvatnom nasrtaju na civilno društvo i sustavnom progonu aktivista, [novinara](#),

[odvjetnika](#) i [liječnika](#). Preko 35 000 ljudi je uhićeno, među njima žene i djeca, postoje brojne optužbe za torturu, uključujući i silovanja u zatvorima, potvrđene su prisilne deportacije političkih protivnika. Prema podacima bjeloruskog MUP-a samo do ožujka ove godine pokrenuto je više od 2 500 kaznenih postupaka. Centar za ljudska prava [Vjasna](#) trenutno preko sedamsto osoba smatra političkim zatvorenicima, [Belsat](#) poimenično navodi petnaest osoba koje su ubijene tijekom prosvjeda, odnosno čija je smrt na neki drugi način izravno povezana s reakcijom vlasti. Nije pokrenut niti jedan stegovni ili sudski postupak protiv pripadnika represivnog aparata.

U dokumentarnom filmu Alekseja Palujana [Courage](#), snimljenom u Minsku tijekom kolovoza prošle godine i premijerno prikazanom na ovogodišnjem Berlinaleu, nalaze se i neke uistinu intrigantne scene koje nas vode u središte bjeloruske drame. Prije nego što je izbjegao u Kijev, Denis Tarasenko bio je glumac [Slobodnog teatra](#) u Minsku i istovremeno radio kao automehaničar. Na vrhuncu prosvjeda kamera prati njegove vježbe iz gađanja samostrelom u stražnjem dvorištu radionice. Nešto kasnije s umirovljenim pripadnikom sigurnosnog aparata raspravlja o situaciji u zemlji. Veteran mu objašnjava kako zbog godina i obitelji ne sudjeluje u prosvjedima, no uvjerava ga da je u kontaktu s kolegama i da u slučaju daljnje eskalacije neće braniti Lukašenka, već ‘svoju zemlju’. Ipak, situacija nije potpuno izmakla kontroli čak ni tijekom kaotičnih prvih dana i prosvjedi su ostali uglavnom mirni. Mogli smo vidjeti snimke pojedinačnih incidenta na kojima goloruki prosvjednici nasreću na specijalce, autima se probijaju kroz kordone, koriste suzavac, kamenja ili pokoji Molotovljev koktel, no to su ostali izdvojeni slučajevi. Elementi uobičajnog scenarija radikalizacije kakvu smo mogli pratiti npr. tijekom Majdana posve su izostali. Amorfni pokret nije iznjedrio nikakav udarni ‘crni blok’ niti se upustio u napade na državne institucije. Nije barikadama fiksirao nekakav simbolički ‘slobodni teritorij’ u centru metropole ili bilo gdje drugdje, koji bi se zatim branio Molotovljevim koktelima, hladnim pa potom i vatrenim oružjem, s formiranjem paravojnih snaga. Za razliku od žrtava na strani prosvjednika, nije zabilježen niti jedan slučaj smrtnog stradanja pripadnika represivnog aparata. Spontani prosvjedi, bez definirane ideološke podloge, jasnog vodstva i ozbiljnije organizacije na terenu, uostalom vrlo se teško mogu razviti u tom smjeru. Vjerojatno je tome pridonijela i Putinova javna najava [ruske intervencije](#) ne samo u slučaju strane intervencije već i u slučaju daljnje eskalacije u zemlji.

Paralelno s okršajima na ulicama, sukobi se odvijaju i u cyber prostoru, pri čemu se protivnici režima koristili i uistinu kontroverzne metode. [Nexta](#) od 2018. djeluje iz Varšave kroz tri Telegram kanala, na koje je u kolovozu prošle godine bila pretplaćena gotovo petina bjeloruskog stanovništva. Nexta je preuzela aktivnu ulogu u organizaciji i koordinaciji prosvjeda. Ne samo da je njen tim primao i samo donekle obrađivao goleme količine materijala s terena prema kojima je dijelio praktične upute o stanju na ulicama, već je formulirao i ‘Plan pobjede’ sa političkim zahtjevima, pozivajući na otvaranje ‘šest frontova’ protiv režima. U suradnji s haktivistima iz [Kiber partizana](#) javno su objavili privatne podatke nekoliko tisuća članova represivnog aparata. U ožujku ove godine objavili su i dokumentarni film [Zlatni rudnik](#) koji na temelju navodno pouzdanih anonimnih izvora tematizira koruptivnu prirodu režima i Lukašenkovo golemo osobno bogatstvo. Film je do sada

pogledalo ili barem otvorilo na Nextinom YouTube kanalu preko šest i pol milijuna ljudi. Iako su to zasada bile njihove najuspješnije akcije, hakerski se upadi Kiber partizana ne iscrpljuju samo u strategijama deanonimizacije, već su upadali u stranice državnih medija, raznih ministarstava i samog predsjedničkog ureda, prijetili blokadom bankarskog sustava i drugim akcijama. S njima surađuje i inicijativa [BYPOL](#), posvećena dokumentiranju teških zloupotreba, koja okuplja bivše pripadnike snaga sigurnosti. Zajedno se navodno pripremaju za 'Moment X' u kojem će sukob iz virtualnog svijeta prenijeti na ulice, uz podršku regrutiranih 'spavača' sa službenim naoružanjem. U međuvremenu, privatni podaci nekoliko tisuća pripadnika bjeloruskog represivnog aparata, u nekim slučajevima uključujući fotografije na kojima se nalaze i njihova malodobna djeca, javno su dostupne diljem svijeta na '[Crnoj mapi](#)'. U stanju latentnog građanskog rata, GDPR ni dijelu protivnika režima nije na listi prioriteta, kao ni eventualne kolateralne žrtve koje mogu stradati ne samo u slučaju da te informacije nisu posve vjerodostojne.

U zemlji su zabranjena neovisna istraživanja javnog mijenja, no provode se online ankete iz inozemstva koje zahvaćaju reprezentativne uzorke među urbanom populacijom. Valja napomenuti da zbog načina provođenja i strukture ispitanika ponešto podcjenjuju potporu koju uživa režim, no unatoč tome pružaju dragocjene i relativno pouzdane izvore.

Prema [ZOiS-ovoj anketi](#) iz prosinca prošle godine, 65% ispitanika smatralo je da su izborni rezultati djelomično ili potpuno lažirani. Za Tihanovskaju je glasalo 52,5%, pri čemu su pozitivno korelirali muškarci, studenti, stanovnici većih gradova i zaposleni u privatnom sektoru. Više od polovice njenih glasača tako je izražavalo nezadovoljstvo postojećim režimom. Za Lukašenka je glasalo 17,6% ispitanika, pri čemu su pozitivno korelirale žene, zatim stariji, stanovnici manjih gradova, pripadnici kućanstava s većim primanjima, pravoslavci. Oko polovice njegovih glasača pružilo mu je povjerenje jer nisu imali privlačnu alternativu. U prosvjedima je osobno sudjelovalo 14,1% ispitanika, većinom mladi, zaposleni u privatnom sektoru (uz značajan udio sudionika iz državnog sektora zaposlenih u zdravstvu, prosvjeti i kulturi), stanovnici većih gradova i na kraju iznenađenje koje iznevjerava medijski široko eksponiranu predodžbu: većinom muškarci. Glavni razlog za sudjelovanje u prosvjedima bila je šokiranost nasiljem nad prosvjednicima, a petina ispitanika izjavila je da su oni osobno, članovi njihove obitelji ili njihovi prijatelji bili žrtve nasilja represivnog aparata. Prosvjede je potpuno ili djelomično podržavalo 45,4% ispitanika, dok im se 31,3% potpuno ili djelomično protivilo. Apsolutna većina podržavala je nenasilnu strategiju, ali se značajan dio nije o tome želio izjasniti. Povezanost s političkim strankama i organizacijama civilnog društva za prosvjednike je bila marginalna pa se govori o fenomenu individualnog aktivizma. Društvene mreže i neovisne (ne-državne) online platforme postale su glavni izvor informacija za preko 70% ispitanika, a bilježi se erozija povjerenja i u druge državne institucije, osobito u samog predsjednika i represivni aparat. Međutim, i opozicijsko Koordinacijsko vijeće uživalo je povjerenje tek trećine ispitanika. Relativna većina demokraciju je doživljavala kao poželjan oblik društvenog uređenja (pri čemu liberalno shvaćanje ima više pristaša od egalitarističkog), no postojao je veliki idejni vakuum koji bi mogla ponovo zaposjesti autoritarna država. Preko 80% ispitanika bilo je zabrinuto za kratkoročnu budućnost osobnih financija i poboljšanje ekonomskih uvjeta imalo je veću

važnost od političkih reformi. Dvotrećinska većina preferirala je tržišno natjecanje i privatno vlasništvo, dok je istovremeno većina navodila socijalnu sigurnost i ekonomsku ravnopravnost kao glavne odgovornosti države. Apsolutna većina od 58% ispitanika bliske odnose s Rusijom preferirala je samo u ekonomskoj sferi, dok gotovo 20% podupire daljnje intenziviranje političkog i vojnog saveza.

Prema [anketi Chatham House-a](#) iz travnja ove godine relativna većina od 25% ispitanika najradije bi vidjela Babariku kao predsjednika, nasuprot 23% koji su se izjasnili za Lukašenka, iza kojeg slijede ostali oporbeni lideri. Samo 9% (sic!) ispitanika smatra da Babarikov kazneni progon nije politički motiviran, a njegov tim također uživa najveću podršku među svim oporbenim tijelima. Apsolutna većina ispitanika nema povjerenja ni u jednu ponudenu državnu instituciju, tek nešto više povjerenja uživa vojska, no u odnosu na siječanj bilježe blago pozitivne trendove. Neovisni mediji, sindikati i udruge za ljudska prava uživaju znatno veću potporu. Koordinacijsko vijeće i Tihanovskajin tim također uživaju veću potporu, no relativna većina im ipak ne vjeruje i u odnosu na siječanj bilježe blago negativne trendove. U sva tri slučaja sve više ljudi izražava nesigurnost. Gotovo dvotrećinska većina smatra da bi režim trebao pregovarati s opozicijom koja ne prihvaća službene rezultate izbora i da bi svi politički zatvorenici trebali biti odmah pušteni. Apsolutna većina od 52% smatrala je da bi Lukašenko do kraja ove godine trebao dati ostavku. U slučaju da ostane na vlasti, apsolutna većina također očekuje da će daroviti ljudi napuštati Bjelorusiju, da će se represija nastaviti i da će zemlja biti sve ovisnija o Rusiji, dok tek nešto više od 10% u tom slučaju očekuje poboljšanje ekonomske situacije. Ipak, podrška prosvjedima bilježi negativne trendove od kraja prošle godine i samo 36% doživljava ih pozitivno, dok ih 39% doživljava negativno, a raste udio neodlučnih. Da bi Rusija u postojećoj krizi trebala ostati neutralna smatra 58% ispitanika, dok od preostalih relativna većina smatra da bi trebala podržati postojeći režim. Samo 18% smatra kako su prosvjedi bili usmjereni protiv Rusije, prema kojoj 79% ispitanika ima pozitivan stav. Čak 85% ispitanika smatra za obje strane poželjnom slobodnu trgovinu s Rusijom, dok 32% isto tvrdi za političku uniju nasuprot 46% koji se izjašnjavaju u prilog saveza s Rusijom i EU istovremeno. Apsolutna većina od 58% je za ostanak u euroazijskoj Organizaciji ugovora o zajedničkoj sigurnosti, nasuprot 35% u korist vojne neutralnosti i samo 7% u korist NATO-a.

Izuzev pojedinačnih istupa državnih službenika koji su se kritički odnosili prema načinu na koji je vlast odgovorila na prosvjede (poput veleposlanika u Slovačkoj, Španjolskoj i Nizozemskoj, nedugo potom smijenjenih), državni aparat ostao je lojalan režimu. Društvenim mrežama širile su se snimke vojnih i policijskih veterana koji spaljuju svoje uniforme ili ih bacaju u kontejnere. Savjest pojedinaca i hakerske akcije urodile su određenim posljedicama, no ni snage sigurnosti nisu suočene s masovnijim odljevom kadra. Uza sve poteškoće, Lukašenkov režim uspio je tijekom prve polovice ove godine donekle konsolidirati vlast u zemlji. Početkom veljače održano je šesto zasjedanje [Svebjeloruskog narodnog kongresa](#) (Lukašenkove inovacije iz devedesetih inspirirane sovjetskim tijelima), kroz koji je nastojao preuzeti inicijativu u raspravama oko [ustavne reforme](#). Upravo bi kroz Kongres mogao tražiti način da zadrži moć nakon isteka osporavanog mandata, uvodeći kozmetičke promjene koje će osigurati kontinuitet njegove politike. Konačni prijedlozi ustavnih promjena od strane

režima očekuju se krajem ove godine. Novim [zakonskim rješenjima](#) o javnim okupljanjima, medijima i borbi protiv ekstremizma donesenim u svibnju protivnicima je dodatno suzio prostor djelovanja, što je uz optužbe o masovnoj utaji poreza između ostalog dovelo do gašenja najvažnijeg bjeloruskog portala tut.by. [Ukinuta](#) je i Bjeloruska federacija novinara, član IJF-a. Od srpnja ove godine pojačava se izravni [pritisak](#) na civilno društvo u cjelini, osobito organizacije financijski povezane s inozemstvom i zapadne kulturne institucije koje su djelovale u zemlji. Primjerice, nakon dvadeset i sedam godina kontinuiranog djelovanja čak je i podružnica [Goethe Instituta](#) u Minsku prisiljena na zatvaranje. Godinu dana nakon izbora i dalje se pokreću politički inspirirani sudski procesi i raste broj političkih zatvorenika. Bjeloruski se režim iz autokracije pretvara u otvorenu diktaturu koja nije u stanju potpuno stabilizirati situaciju i koju proganja fantom novog narodnog ustanka. Ubrzo nakon izbora režim se našao pod mlakim međunarodnim pritiskom. EU je krajem prošle godine uvela tri paketa [sankcija](#) u kojima je ciljalo određene pravne i fizičke osobe izravno povezane s izbornom prijevarom i grubim kršenjima ljudskih prava, a slično su reagirale i ostale zapadne zemlje. Bjelorusiji je oduzeto domaćinstvo svjetskih prvenstava u hokeju na ledu i petoboju, te pravo sudjelovanja na Euroviziji. Ruski dužnosnici izrazili su određene zadržke u vezi s način na koji su provedeni izbori i suzbijani prosvjedi, te su sugerirali potrebu za dijalogom, no potpora Lukašenku od strane najvažnijeg saveznika ni u jednom trenutku nije dovedena u pitanje.

A onda se 23. svibnja dogodio [incident](#) na redovnoj putničkoj liniji kompanije Ryanair iz Atene za Vilnius. Nadležna kontrola leta u Minsku neposredno prije napuštanja bjeloruskog zračnog prostora obavijestila je pilote da je zaprimila prijetnju o bombi i sugerirala im promjenu rute i slijetanje u Minsk, pri čemu su dobili i lovačku pratnju. Dojava o bombi bila je dakako lažna, a dvoje putnika skinuto je s leta. Takvo postupanje strogo je zabranjeno Čikaškom konvencijom, okarakterizirano je kao čin državnog piratstva i izazvalo je bijes međunarodne zajednice. Iako je ranije zabilježeno nekoliko takvih incidenata sa prisilnim slijetanjima državnih delegacija ili komercijalnih letova, prizemljavanje Ryanairovog aviona u Minsk ipak je presedan po svojim posljedicama. Roman Protasevič i njegova djevojka Sof’ja Sapega zadržani su u pritvoru. Protasevič je na Ekonomskom forumu u Delfima pratio Tihanovskaju i nakon odmora vraćao se u Litvu u kojoj je nastanjen. Uz osnivača Stepana Putilu, do rujna prošle godine kao glavni urednik bio je jedan od ključnih ljudi Nexte. Dok je za EU Nexta laureat prošlogodišnje [Nagrade Saharov](#), Minsk je smatra ekstremističkom organizacijom. U studenom prošle godine KGB je Putilu i Protaseviča uvrstio na listu traženih [terorista](#). Bjelorusija je jedina europska zemlja koja nije ukinula smrtnu kaznu i upravo mu je takva kazna i prijetila. Uskoro je na državnoj televiziji emitirana [snimka](#) sa slabo prikivenim svježim ožiljcima na njegovom licu, da bi iz prvog od serije dužih [intervjua](#) postalo jasno kako se odlučio na suradnju s vlastima. Oboje su zatim premješteni u kućni pritvor. Nakon ovakve internacionalizacije bjeloruske krize, gdje je dovedena u pitanje sigurnost većinom europskih građana na redovnoj liniji europskog zračnog prijevoznika između dva europska glavna grada, čak je i poslovično suzdržana EU diplomacija odlučila povući konkretnije poteze. Zatvoren je europski zračni prostor za Belaviu i zabranjeni su letovi europskim prijevoznicima kroz bjeloruski zračni prostor, a iste mjere uveo je i dio drugih europskih zemalja. Kao drugi najvažniji bjeloruski vanjskotrgovinski partner na kojeg

otpada gotovo petina ukupne bjeloruske vanjskotrgovinske razmjene, EU je zatim uvela i četvrti paket [sankcija](#). Za razliku od prethodnih, usmjerene su na ključne sektore bjeloruske ekonomije, a slične korake poduzeli su UK i SAD. Kijev se priključio sa popriličnim rezervama, ali je unatoč tome došlo do znatnog [pogoršanja](#) odnosa. Opozicijski lideri u egzilu i ranije su pozivali na uvođenje ozbiljnijih sankcija, što u zemlji očekivano uglavnom ne nailazi na odobravanje. Lukašenko je odgovorio pokretanjem [migrantske krize](#) na istočnim granicama Unije, koja nakon afganistanskog debakla prijeti daljnom eskalacijom. Iako će se sankcije zasigurno negativno odraziti na bjeloruske ekonomske izgleda, izvjesno je da će njihov domašaj u konačnici biti skroman i da će se najviše odraziti na životni [standard građana](#). Minsk je time istovremeno ekonomski i politički dodatno gurnut u naručje Moskve.

Bjeloruska kriza ne može pobjeći od svojeg geopolitičkog okruženja, gdje Rusija nastavlja odmjeravati snage s NATO-om i EU. Regionalna dimenzija slijedi duboko ukorijenjenu geografsku i povijesnu logiku i dodatno ga intenzivira. S obzirom na stratešku važnost njenog položaja, Bjelorusiji pritom prijeti opasnost da se od posrednika pretvori u trajno žarište tog odmjeravanja. Zemlje Intermariuma, predvođene sve ambicioznijom Poljskom, s Ukrajinom u kritičnom položaju u slučaju da ruske trupe budu trajno stacionirane na bjeloruskom ozemlju, zatvaranje [Smolenskih vrata](#) vide kao dugoročni zalog vlastite sigurnosti, pa i opstanka. S druge strane, za Rusiju je slobodan prolaz kroz ista nužan uvjet ostanka na europskoj pozornici. Tko god bude upravljao privremeno odgođenim procesom tranzicije vlasti, mora računati s postojećim ekonomskim, kulturnim i jezičnim vezama s Rusijom kao konstantom - ne nužno i onim vojnim i političkim. Lukašenko je strateški položaj zemlje znao koristiti za vlastite ciljeve i kao protutežu labavoj integraciji s Rusijom dozvolio je povezivanje civilnog društva sa Zapadom, no njegova je represivna suverenistička arhitektura ostala bez temelja. Etastički projekt već godinama ne ispunjava društveni ugovor koji je sam ponudio. Većina populacije smatra da su izborni rezultati lažirani, prosvjedi su ugušeni u krvi i Lukašenkov se režim više ne može smatrati legitimnim. S druge strane, zadržao je sve poluge vlasti u svojim rukama i nije posve izgubio socijalnu bazu, već ima relativno stabilna uporišta u strukturama režima, ruralnim krajevima i među dijelovima urbane populacije koja se pribojava efekata odgađane tranzicije. Iako je na to pozivala još u kolovozu prošle godine, Tihanovskaja nije bila u prilici razgovarati s Putinom ili drugim ruskim dužnosnicima, ali je u međuvremenu postala uvaženi gost zapadnih metropola. Susrela se s više od trideset predsjednika ili premijera, što je okrunjeno [susretom](#) s Bidenom u Bijeloj kući krajem srpnja ove godine. U Vilniusu uživa i neku vrstu [diplomatskog statusa](#). Međutim, njen utjecaj na zbivanja u zemlji postaje sve slabiji. Na Zapadu su stoga već neko vrijeme prisutna i mišljenja prema kojima je zakašnjeli pritisak na Lukašenkov režim posve kontraproduktivan, dok bi realističnija 'Ostpolitik' polazila od faktičnog stanja i nakon obnove odnosa s uzurpatorom bila u prilici aktivno utjecati na daljnji razvoj događaja.

Za razliku od drugih primjera masovnog bunta u postsovjetskom prostoru, pa i ranijih manjih prosvjeda u samoj Bjelorusiji, bjeloruska opozicija 2020. nije među svoje ciljeve uvrstila nikakav geopolitički zaokret. Na nebrojenim snimkama s prosvjeda možda bismo pokoju zastavu Unije i uočili pod povećalom, no samo tijekom prvih dana. Iako su prosvjednici koristili i službene crveno-zelene zastave, upravo je crvena pruga na bijeloj podlozi postala

prepoznatljivi vizualni motiv, što ne svjedoči u prilog dominacije alternativne vizije nacionalnog identiteta ili središnje važnosti kulture sjećanja u njihovim težnjama. Ona je izrasla u simbol otpora i solidarnosti moderne političke nacije koja se konstituira kroz zahtjev za [građanskim slobodama](#). Naglo politizirano i masovno mobilizirano društvo koristeći se suvremenim komunikacijskim tehnologijama iznjedrilo je horizontalne veze koje su dugo odolijevale strahovitom pritisku. Lukašenkova predimenzionirana država pendrecima je obranila svoj anakroni okvir. Međutim, pitanja hoće li i kada će nastupiti promjena u bitnome su već odgovorena - događanja iz 2020. kulminacija su dugotrajnijih procesa i s njima je korjenita društvena transformacija već započela. Vrijeme radi protiv Lukašenkova koncepta. To još uvijek ne znači da će zemlja u svemu slijediti primjer zapadnih susjeda, niti da postoje jednostavni odgovori na teška pitanja. Iza velikih i dugovječnih vođa obično se otvaraju iste takve provalije. Transformacija bjeloruske ekonomije ne mora nužno podrazumijevati masovnu i naglu privatizaciju, no svaka će racionalna ekonomska politika uključivati restrukturiranje golemog i tromog državnog sektora. Za pretpostaviti je da će posebnosti bjeloruskog iskustva koje je slijedilo egalitarističke impulse naći svoj izraz i u novim ekonomskim i političkim institucijama. Bjeloruskom narodu pritom možemo poželjeti da uzurpator iz Palače neovisnosti ne bude ispraćen počasnom salvom u kovčegu omotanom državnom zastavom, niti da padne hirom ma čijih imperijalnih interesa.

III

Nemamo razloga sumnjati, bjeloruski KGB uz ime baštini i ponešto od bogatog operativnog iskustva slavnijeg, saveznog pandana. Svetlana Tihanovskaja nije jedina koja bi mogla posvjedočiti kako uvjerljivi umiju biti europski isljednici i u 21. stoljeću. Ona je hrabro odigrala ulogu koja joj je nametnuta. Međutim, ako bi u mnoštvu lica tražili jedno u kojemu će se ogledati buduća sudbina Bjelorusije, morali bismo zaviriti kroz rešetke. S obzirom na njenu životnu putanju, za Mariju Kolesnikovu deportacija bi jedva značila i egzil. Ipak, instinkt je presudio u prilog ostanka, na savjesti epohe, bliže onoj Palachovoj zvijezdi koja treperi u daljini, nad ovim šupljim i muklim europskim nebom.

Na otvaranju izložbe *ЖЫБЕ БЕЛІАРУСЬ!* govorila je i Tat'jana Homič, aktivistica u predsjedničkoj kampanji Viktora Babarike i Svetlane Tihanovskaje, sestra Marije Kolesnikove. S gospođom Homič razgovarali smo u srpnju u Berlinu na engleskom jeziku i naknadno je autorizirala završnu verziju tog razgovora.

Tat'jana Homič na otvaranju izložbe *ЖЫБЕ БЕЛАРУСЬ!* (foto SM)

SM: Započnimo s jednim naizgled jednostavnim pitanjem: kako se osjećate?

TK: Da, teško pitanje... Trenutno sam dobro, rekla bih također i uzbuđeno. Bilo je jako teških trenutaka i povremeno ih još bude. Međutim, iako je prošla već godina, znam da još uvijek uživamo veliku potporu, Marija i Viktor i mnogi drugi ljudi u Bjelorusiji koji ne odustaju. Mnogo mi znači i pruža mi nadu što mogu osjetiti kako potpora iz različitih zemalja, od bjeloruske dijaspe, europskih političara i aktivista u borbi za ljudska prava postaje sve intenzivnija. S obzirom da su restrikcije vezanu uz pandemiju ublažene, otvara se puno više mogućnosti za djelovanje, organiziranje događaja, različite akcije. Inspirira me i olakšava mi što sada možemo i moramo učiniti mnogo toga kako bi skrenuli pozornost na događaje u Bjelorusiji, između ostalog i na situaciju s Marijom.

SM: Završeno je suđenje Viktoru Babariki, koji je pred sudom prve i zadnje instance, dakle bez mogućnosti žalbe, osuđen na 14 godina zatvora. Kako komentirate presudu?

TK: Nisam iznenađena, očekivala sam takvu presudu. I pored toga sam razočarana, teško mi je to prihvatiti. Ipak, vidjela sam snimke iz sudnice na kojima izgleda dostojanstveno, nije se promijenio ni nakon više od godine dana provedenih u pritvoru. I dalje izgleda snažno i vjerujem da će takav i ostati. Još uvijek je najpopularniji političar u zemlji, a tu činjenicu prepoznaju i istraživanja javnog mijenja. Prema rezultatima ankete Chatham House-a na

slobodnim bi izborima i danas bio izabran za predsjednika. Situacija u zemlji će se promijeniti, prije ili kasnije ćemo pobijediti i imati novu vlast. On će biti slobodan čovjek.

SM: Vaša sestra Marija Kolesnikova prošle je godine bila menadžerica njegove kampanje. Također je bila umjetnička direktorica art centra [OK16](#) u Minsku. Babariko je bio predsjednik uprave Belgazprombanke, koja je financijski podupirala čitav projekt. Da li je to bio njihov prvi kontakt i iz kojih se razloga odlučila angažirati u Babarikovoj kampanji?

TK: Marija je vodila vlastite projekte i surađivala na drugim projektima u Njemačkoj i Bjelorusiji. Povremeno je surađivala i s OK16, poznavali su je kao voditeljicu projekata i kao glazbenicu, tamo je i upoznala Babariku u ljeto 2017. godine. Dvije godine kasnije OK16 joj je ponudio mjesto umjetničke direktorice, a kako joj se čitav projekt jako dopadao odlučila je iskoristiti tu priliku. Bila je upoznata s Babarikovim aktivnostima, znala je da banka koju vodi sponzorira OK16, da radi na povratku slika bjeloruskih umjetnika u zemlju i sličnim projektima, stoga su dijelili iste vrijednosti. Počeli su intenzivnije surađivati kada je postala umjetnička direktorica OK16. U svibnju ove godine, kada je predizborna kampanja trebala započeti, Marija je bila jedna od prvih osoba koju je pozvao da se priključi, odmah poslije njegova sina Eduarda. Nije morala dugo razmišljati, odmah je prihvatila. Imala je priliku dobro ga upoznati prethodnih mjeseci i vjerovala mu je. Znam da je uživala u njihovoj suradnji, dijelili su iste poglede u mnogim stvarima. Bilo je to njeno prvo iskustvo u politici, no ne bih rekla da je u pitanju iznenađenje niti da je ranije bila apolitična. I dok je živjela u Njemačkoj Marija je pratila političke vijesti iz Bjelorusije. Bila je upoznata sa zbivanjima u zemlji i s političkom scenom, vjerojatno čak i bolje od većine ljudi koji tamo žive. Iskreno, ne vjerujem da bi se ovoliko izložila da je naša majka koja je imala srčanih problema još uvijek živa, no ona već dvije godine nije s nama.

SM: Imate li kakve informacije o OK16? Web stranica nije dostupna, a zadnji unos na Facebooku objavljen je dva dana prije izbora.

TK: Ugašen je. Ne bih vam znala reći točne datume, no znam da je izgubio financijsku podršku Belgazprombanke i prestao s radom.

SM: Marija je glazbenica. Studirala je najprije u Minsku, zatim u Stuttgartu i kasnije radila na različitim projektima u oba grada. Od kada se preselila u Stuttgart, da li je bila aktivna i u Minsku?

TK: Počela je češće dolaziti u Minsk 2015. godine, kada pokrenula Glazbene lekcije za odrasle. To je bio prvi među njenim glazbenim projektima u Minsku. Dovodila je umjetnike iz inozemstva, Njemačke, Poljske i Litve, koji su nastupali u Minsku, a povremeno je i sama nastupala. Sudjelovala je i u Artemp projektu, unutar kojeg je organizirala skladateljsku akademiju na kojoj su kompozitori iz Njemačke predavali bjeloruskim studentima, itd. S vremenom je dolazila sve češće, a od kada je postala umjetnička direktorica OK16 provodila je polovicu mjeseca u Bjelorusiji i drugu polovicu u Njemačkoj, gdje je nastavila s radom.

SM: Kakva je atmosfera vladala u opozicijskom taboru nakon sredine srpnja prošle godine, kada je postalo jasno da najvažniji kandidati neće biti u prilici sudjelovati na izborima?

TK: Da nismo vjerovali kako unatoč tome možemo uspjeti, ne bismo ni pokušali. Smatrali smo kako je najvažnije motivirati što više ljudi za izlazak na izbore. Ranije većina ljudi nije ni glasala, iako su službene statistike govorile suprotno, no one su mahom bile falsificirane. Prije nego je uhićen, vidjeli smo da Viktor Babariko uživa golemu podršku, koja je bila rezultat njegovih aktivnosti. No bilo je i drugih kandidata, u čijim kampanjama su se angažirali brojni aktivisti. Postojala je neka vrsta globalnog oporbenog pokreta, i to diljem zemlje i postajalo je očito da ovaj put možemo uspjeti.

SM: Nakon što su se tri kampanje stopile u jednu sredinom srpnja, da li ste osjećali kako su vam izgledi možda i porasli?

TK: Ne bih tako rekla, zato što je nastala nova situacija i naši su se ciljevi u potpunosti promijenili. Do 14. srpnja djelovali smo kao Babarikov tim, a nakon toga smo nastojali udružiti snage, uspostaviti suradnju među stožerima i aktivistima. Ali to nije bila bezuvjetna unija. Najvažnija stavka dogovora bila je da Tihanovskaja neće biti 'prava' predsjednica. U slučaju uspjeha, dogovoreno je da će se uskoro održati novi izbori, sa svim neovisnim kandidatima koji su bili onemogućeni u namjeri da iziđu na izbore. Tihanovskaja je dakle bila nešto poput kandidata ujedinjene opozicije - za prijelaznu vladu.

SM: Nekoliko dana nakon izbora formirano je Koordinacijsko vijeće, u čije je Predsjedništvo ušla i Marija. Režim je reagirao najavom kaznenog progona njegovih članova prema čl. 361 KZ-a. Kako se to odrazilo na aktivnosti članova Vijeća, među njima i Marije?

TK: Nije vladalo previše optimistično raspoloženje, no svi su bili spremni za nastavak borbe. Marija je i dalje javno djelovala, kao i ostali članovi Vijeća. Nakon ovih optužbi, više su puta jasno dali do znanja da Koordinacijsko vijeće nije stvoreno kako bi nasilno ili bilo kako drugo preuzelo vlast, već kako bi se prevazišla nastala politička kriza. Iako su znali da im prijete opasnost, svi su nastavili s aktivnostima. Marija je to činila sve dok nije uhićena i mogu reći da je doista bila jako hrabra.

SM: Vaša sestra uhićena je dan prije izbora, no uskoro potom i puštena uz objašnjenje da se dogodila nekakava pogreška. Drugi je put uhićena - ili bolje rečeno oteta - 7. rujna u samom centru Minska. Kako ste saznali da je oteta i što se iz Vaše perspektive događalo kroz sljedeća dva dana?

TK: Saznala sam istoga dana oko 10 sati ujutro, obaviještena sam svega nekoliko minuta nakon što je vijest prenio portal tut.by. Maskirani ljudi u civilnoj odjeći ugurali su je u civilni kombi. Nešto kasnije pojavio se i kratki [video](#). Pokušala sam saznati gdje je, odmah sam

nazvala Maksima Znaka, u to vrijeme on je bio njen odvjetnik. Nastojao me smiriti i uvjeriti da će poduzeti sve što je u njegovoj moći da je pronađe. Predvečer istoga dana naš otac službeno je prijavio njen nestanak. Izjavio je da je oteta i inzistirao da mu otkriju gdje se nalazi. Nisu to jasno dali do znanja, no mogao je naslutiti kako će se ona uskoro pojaviti. Bilo je očito da je država umiješana. Sljedećeg dana državni su mediji proširili vijest da se Marija s članovima Koordinacijskog vijeća Ivanom Kravcovim i Antonom Rodnenkovim zatekla na granici s Ukrajinom. Prema tim izvještajima režimskih medija izgledalo je da su pokušali pobjeći iz zemlje i da je ona u tome spriječena. Kasnije smo saznali da su na granicu zapravo dovedeni odvojeno. Kravcov i Rodnenkov ostavljeni su u autu na neutralnom teritoriju između dvaju graničnih prijelaza. Kravcovu je rečeno da vozi za Ukrajinu nakon što i Marija bude dovedena.

SM: Dakle, ostavljeni su sami u autu?

TK: Sjedili su na prednjim sjedalima u trenutku u kojem je Marija nasilno ugurana na stražnje sjedalo, nakon čega su njih troje ostali sami u autu. Putovnice su ih čekale između prednjih sjedala. Marija je to uočila, potrgala svoju putovnicu i bacila komade kroz prozor. Njihova 'pratnja' ubacila ih je nazad kroz prozor. Zatim su polako krenuli, no Marija je otvorila vrata i izašla iz auta.

SM: Tako je uspjela izbjeći deportaciju?

TK: Doslovno je odšetala natrag do bjeloruskog graničnog prijelaza. Agenti su tamo čekali na rasplet situacije. Marija jednostavno nije željela napustiti zemlju, a kako više nije imala ni putovnicu morali su to prihvatiti i tako je završila u pritvoru. Čitav prethodni dan su ih uvjerovali da moraju napustiti zemlju, no Marija im je poremetila planove. Kravcovu i Rodnenkovu prijeli su sudskim progonom pod optužbama za financijski kriminal i oni su se na kraju radije odvezli u Ukrajinu bez Marije.

SM: Vi ste napustili zemlju nedugo prije izbora, pretpostavljam da ste raspravljali moguće scenarije s Marijom. Znali ste da će pokušati ostatu u zemlji pod bilo koju cijenu?

TK: Dok sam još bila u zemlji raspravljali smo o tome da li da ostanem ili da odem i na kraju smo se složile kako je dobro da se jedna od nas skloni. Ona je bila jako odlučna u odluci da ne napušta zemlju, bez obzira na posljedice. Dok su Babariko, njegovi sin i drugi članovi tima u zatvoru, smatrala je da ih ne može napustiti i otići. Otmice i deportacije počele su se događati tek nekoliko dana prije, Ol'ga Koval'kova bila je prva žrtva. Ona je dovezena na poljsku granicu i bila je prisiljena napustiti zemlju. Nismo detaljno raspravljali ovakve mogućnosti, da može uništiti putovnicu ili nešto slično. Mislim da je samo iskoristila priliku koja se pružila u tom trenutku.

SM: Prošlo je više od deset mjeseci otkako je oteta i zatim uhićena, još uvijek se nalazi u pritvoru. Tko su njeni pravni zastupnici?

TK: Odvjetnici su joj bili Maksim Znak i Il'ja Salej, no oni su uhićeni 9. rujna i iz očitih je razloga više nisu mogli zastupati. Zatim je imala dvoje novih odvjetnika, Ljudmilu Kazak i Aleksandra Pyl'čanka. Pyl'čanka je izbačen iz Komore sredinom listopada, Kazak u veljači ove godine, pa smo opet morali angažirati nove odvjetnike. Aleksandrov sin Vladimir Pyl'čanka i Dar'ja Lipkina zastupaju je od kraja veljače, odnosno početka ožujka ove godine.

SM: U kakvim uvjetima živi u pritvoru, možete li je kontaktirati telefonom ili razmjenjivati pisma?

TK: Trenutno se nalazi sama u ćeliji. U pritvoru joj je na raspolaganju knjižnica i može čitati knjige. Nije moguće telefonski kontaktirati pritvorene ili zatvorene. Nemaju ni pristup Internetu, tako da ih ne možemo kontaktirati ni putem aplikacija ili na neki sličan način. Može slati i primati pisma, međutim ne dolaze joj sva pisma koja su poslana i mi ne primamo sva pisma koja ona šalje. To pouzdano znamo jer postoje aplikacije preko kojih uz pomoć odgovarajućeg koda možete provjeriti da li su pisma uručena, a neke zaključke možemo donijeti i iz njenih razgovora s odvjetnicima. Vjerujemo da je većina pisama koja prima i šalje 'izgubljena'. Bilo je dužih razdoblja u kojima su joj potpuno blokirali komunikaciju, primjerice od početka travnja do sredine svibnja nije uopće primala pisma niti smo mi primali pisma koja je ona slala. Jučer je rekla odvjetnicima da već dva tjedna nije primila ni jedno pismo. Pretpostavljamo da joj pokušavaju stvoriti neku vrstu vakuma prije početka suđenja.

SM: Da li je Vaš otac imao priliku posjetiti je otkako je uhićena?

TK: Kroz ovih deset mjeseci posjećivali su je isključivo odvjetnici, članovi istražnog odbora i stražari koji rade u pritvorskom centru. Prema zakonu imate pravo posjetiti pritvorene, no naš otac koji je čitavo ovo vrijeme u Minsku nije imao priliku to učiniti. Pokušao je posjetiti više od deset puta, istražni je odbor koji vodi njen slučaj baš svaki put odbio njegov zahtjev.

SM: Ljudmila Kazak [izjavila](#) je u studenom da su joj oduzete i neke knjige koje je čitala. Glazba joj je također zasigurno jako važna, ima li priliku svirati ili barem slušati glazbu?

TK: Pokušali smo joj poslati flautu, zapravo barem nekakvu drvenu flautu, no nisu nam dopustili. Ne može koristiti nikakve nosače zvuka ili nešto slično. Povremeno ima priliku čuti glazbu na televiziji. Jedinu kanaliju koje tamo mogu pratiti su dakako isključivo oni državne televizije, s mnogo propagande. Na njima se ponekad prikazuju i glazbena djela, npr. opera ili balet, no to se ne događa osobito često.

SM: Već ste primili nekoliko nagrada u njeno ime ([Menschenrechtspreis](#) Zaklade Gerhart i Renata Baum u Stuttgartu, [International Women of Courage Award](#) Vlade SAD-a, [Gen Karskiego/The Spirit of Jan Karski Award](#) u Varšavi), možete li navesti još neke i da li je Marija upoznata s tim?

TK: S drugim članovima opozicije nagrađena je također [Nagradom Saharov](#) EU Parlamenta, [Lev Kopelev](#) u Kölnu, [Jan Nowak-Jeziorański](#) u Wrocławu. Pouzdano znam da ih uskoro slijedi još nekoliko. Uspjela sam joj proslijediti ove informacije preko odvjetnika, vjerujem da je jako inspirira i da joj mnogo znači što ljudi diljem svijeta misle o njoj i podupiru to što radi.

SM: Imate li kakve pouzdane informacije o njenom psihičkom stanju tijekom ovih deset mjeseci koje je provela u pritvoru?

TK: Njen odvjetnik prije nekoliko me dana uvjeravao kako je niti jednom do sada nije vidio tužnu. Uvijek je bila nasmijana, optimistična, dobro raspoložena, spremna na šale. Doista mi je rekao da je još nije imao prilike susresti u nekakvom drugačijem raspoloženju. Ta njena snaga, hrabrost i izdržljivost poticaj je i inspiracija kako meni, tako i našem ocu i milijunima drugih ljudi u zemlji i inozemstvu.

SM: Njen slučaj nije jedini, [Vjasna](#) izvještava o stotinama političkih zatvorenika u Bjelorusiji. Možete li nam reći nešto više o stanju u kojem se oni nalaze i o uvjetima u kojima žive?

TK: Pozorno pratim situaciju s političkim zatvorenicima, postoje razlike među brojnim slučajevima i situacijama u kojima se nalaze. Nažalost, neki od njih nisu u mogućnosti ostati optimistični, umorni su i frustrirani. Bilo je slučajeva štrajka glađu, primjerice [Igor' Losik](#) je tako proveo 42 dana ako se dobro sjećam. Bilo je i pokušaja samoubojstva, pored Losika to je nedavno učinio i [Stepan Latypov](#), javno, u sudnici. Veliki problem predstavlja nedovoljna i neadekvatna medicinska skrb. Tijekom zime mnogi su bili zaraženi Covidom. Zatvorenicima sa simptomima nije pružena liječnička potpora i ostavljani su u karanteni na deset ili petnaest dana, u ćelijama s pet, deset ili petnaest drugih možda još uvijek nezaraženih zatvorenika. Nisu imali prilike čak ni mjeriti temperaturu, ili dobiti makar osnovnu liječničku pomoć i lijekove koji su im mogli barem biti ostavljeni u ćeliji. Nadalje, dio zatvorenika pati od kroničnih ili teških bolesti, neki među njima su imali zakazane operacije još prije uhićenja. Te se bolesti dalje razvijaju i nemaju priliku obaviti potrebne zahvate ili druge vrste tretmana. Postoji slučaj maloljetnog, sedamnaestogodišnjeg [Nikite Zolotarëva](#) koji boluje od epilepsije, njegovo se stanje pogoršava i nitko o tome ne vodi brigu. Mogu vam navesti i primjer [Ksenije Luckine](#), novinarku koja je radila za Press Club, u njihov slučaj uključeno je nekoliko ljudi. Pati od teške migrene koja se pogoršava, no također ne dobiva primjerenu liječničku skrb. [Vitol'd Ašurok](#) umro je u zatvoru, službeno od srčanog udara. Međutim, pojavio se video iz zatvora na kojem je još uvijek živ, okrvavljene glave, a vlasti nisu pružile nikakvo objašnjenje o okolnostima u kojima je do toga došlo. Postoje i brojni drugi slučajevi. Veliki je problem što organizacije poput bjeloruskog Crvenog križa, koje bi tim ljudima mogle i morale pomoći, zahtijevati barem odgovarajuću medicinsku skrb, ne poduzimaju ništa po tom pitanju.

SM: Režim je na prosvjede odgovorio veoma nasilno, no oni su ostali prilično mirni tijekom čitavog ovog razdoblja. Kako to objašnjavate?

TK: Rekla bih da to dobro pokazuje kako i zašto su se pojavili ovi prosvjedi i koji su bili njihovi ciljevi. Ti ljudi su veoma miroljubivi, dostojanstveni i vođeni željom za boljim životom. Nitko ih nije organizirao, a kamoli prisilio da u tako velikom broju i tijekom tako dugog razdoblja budu na ulicama. A bilo ih je preko milijun, prema nekim procjenama i puno više, i to diljem zemlje. Čak i da se to namjeravalo, bilo bi jako teško ili čak nemoguće organizirati tako velik broj ljudi u dužem razdoblju. Naravno, tijekom predizborne kampanje imali smo organizirane skupove, no nakon izbora izbili su i zatim se proširili spontani prosvjedi, koji su se pretvorili u spontani pokret povezan spontanom solidarnošću. Od početka su to bila mirna okupljanja, takva su i ostala nakon što su suočena s valom nasilja. Smatram da ta činjenica dovoljno govori sama za sebe.

SM: Gospodo Homič, hvala Vam na razgovoru.

* Bjeloruska osobna imena koja se spominju u ovome tekstu transliterirana su prema njihovoj ruskoj inačici, na čemu se zahvaljujemo magistrici ruskog jezika i književnosti Sari Šalov. Kako je riječ o dvojezičnoj naciji, legitimno bi bilo koristiti i bjeloruske varijante, no za ovakvo rješenje odlučili smo se uvažavajući činjenicu da je za veliku većinu populacije ruski trenutno prvi jezik, dok na hrvatskim sveučilištima još uvijek ne postoji odsjek ili katedra za bjeloruski jezik.